

ОТРИЦАТЕЛНИ ВЪЗДЕЙСТВИЯ НА ПРИРОДНИТЕ И АНТРОПОГЕННИ БЕДСТВИЯ ВЪРХУ ТУРИЗМА И ОПАЗВАНЕТО НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ РЕСУРСИ

NEGATIVE IMPACTS OF NATURAL AND ANTHROPOGENIC DISASTERS ON TOURISM AND CONSERVATION OF TOURISM RESOURCES

Захарий Дечев
Zahariy Dechev

Университет „Проф. д-р Асен Златаров“, Бургас
University „Prof. Dr. Assen Zlatarov“, Burgas

Abstract: This paper discusses some negative impacts of natural and anthropogenic disasters affecting tourism and conservation of tourism resources. In our daily life, humanity is subjected to many dangerous natural phenomena, industrial accidents, terrorism, fires or road traffic accidents. In recent years, the impact of various natural and man-made disasters has been particularly important for consumers and for the tourism development of a destination. Tourism has the potential to support and contribute to the protection and safeguarding of tourism resources and natural areas and to the reduction of the negative effects, especially of disasters caused and caused by human intervention. The conservation and protection of natural landmarks and anthropogenic tourism features requires consciously limiting negative human impacts and taking adequate measures to remedy possible and overcome problems that have already occurred.

Keywords: nature, disasters, impacts, tourism, attractions, conservation.

JEL: L83

ВЪВЕДЕНИЕ

Туризмът като специфична дейност (извършвана през свободното време) оказва комплексно (рекреативно или познавателно) въздействие върху човека. Туризмът допринася за повишаване на физическата и социална активност на личността, за общуване между хората в нетрадиционни условия, овладяване на широк кръг от нови познания, разнообразни двигателни умения и навици. Естествено това допринася за формиране на ценни личностни качества с приложна значимост. Туристическите дейности обикновено протичат в нормални природни и обществени условия, но туризмът не се отнася пренебрежително и не игнорира критичните (бедствени) ситуации в които може да попадне всеки турист. Лошото време, вятър, студ, валежи, често съпътстват туристите при пътуване с транспортно средство или при преминаване на сложен терен в планината.

Основно място при възникващи отрицателни ситуации заема анализа на състоянието на природните и антропогенни компоненти участващи при комплексното формиране на туристическия продукт в дадена туристическа дестинация. Влиянието на природните бедствия, военните действия и промишлените аварии (както и замърсената околната среда в дадено туристическо място) придобива особено голямо значение за потребителите в последните години, както и за развитието на туризма.

М. Воденска (2010), отбелязва, че туризмът от своя страна също оказва влияния върху средата, в която се развива. В това отношение разграничаваме два основни вида туризъм:

– *стар („твърд“) туризъм*, който има агресивно и разрушително поведение спрямо околната среда. Той подчинява околната среда на своите изисквания, без да се съобразява с нейните качества и особености. Това е туризмът, който беше развиван бурно, бързо и със заемането на значителни територии в началото на ерата на масовия туризъм и по негово време не се отчитаха вредните въздействия, които той оказваше върху околната среда – природни и обществена.

– *нов („мек“, „зелен“, „екологичен“, „устойчив“) туризъм*, който се подчинява на особеностите на околната среда, не я нарушава, а я обогатява. Широко разпространена е концепцията за устойчивото туристическо развитие, според която, най-общо казано, туризмът ползва околната среда и ресурсите ѝ, но по начин, който позволява те да бъдат съхранени и да бъдат използвани в бъдеще и от идните поколения. Основен принцип на устойчивия туризъм е бавното, ненатрапчиво, меко и постепенно навлизане и внедряване на туризма и туристическите дейности в околната среда, без да се внасят драстични и резки промени в нея (Воденска, 2010, с. 80–81).

Неразривна е връзката, която съществува между туристическия продукт и природата. *За развитието на туризма в световен мащаб ключов фактор се явява взаимосвързаността между природната и създадената от човека среда.* Туризмът е катализатор за опазване на околната среда. Екологичното устойчиво развитие на туризма акцентира върху намаляване негативното въздействие спрямо околната среда. Туризмът притежава потенциала да допринесе за защита и предпазване на туристическите ресурси и природните зони от унищожаване чрез финансиране за поддържане на обектите и повишаване на информираността на туриста за екологичните ценности в туристическия район (край). Това допринася за отрицателните въздействия извършвани от човека относно: *изчерпване на водните ресурси в района, изхвърлянето на отпадъци в морето или в гората, повишено замърсяване на въздуха, унищожаване на природните хабитати, изсичане на горите, рискове от горски пожари, вреда над застрашените растителни и животински видове и пр.*

Наличните природни и разкритите антропогенни ресурси имат ключово значение за местното развитие на туризма във всеки туристически район, тъй като участват в създаването на туристическия продукт и комплектоването на туристическия пакет. Местното развитие на туризма в голяма степен е взаимнообвързано с локалните туристически забележителности и се насочва към устойчивото генериране на т.нар. „зелен“, „екологичен“ туризъм. Те имат съществен дял и интензивно допринасят за реализираните туристически пътувания с рекреационна или културно-познавателна цел до конкретно туристическо място, което се обуславя, както от наличните, така и от добре съхранените природни забележителни и/или антропогенни дадености определят и характера на осъществяваната местна туристическа дейност.

Ил. Костова (2012) подчертава, че туризмът може да има и положителен принос за подобряване на околната среда, като се превръща в стимул за опазване, съхраняване и защитаване на местните природни и антропогенни ресурси. Туристическата индустрия може да насочи вниманието към важни екологични проблеми и да предизвика приемането на проекти, които консервират и запазват природната среда и така да се превърне в съюзник на природозащитните организации. Туризмът повишава интереса към природните и антропогенни ресурси и по този начин позволява те да бъдат защитени и опазени. Създаването на националните и природни паркове подпомага съхраняването на ценни природните ресурси, като едновременно са достъпни за туристическо движение. Резерватите, като защитена територия, целят да се запази непокътнатия вид на природната среда, като в някои от тях посещенията са ограничени, а в други достъпът до тях е разрешен само за специалисти. Създаването и разширяването на защитените територии допринася за ефективното използване на природните ресурси и налагането на санкции при тяхното увреждане. Туризмът допринася и за увеличаване популацията на някои диви животни и площта на определени растителни видове. Не по-маловажен е и приносът на туризма за повишаване екологичното съзнание на хората (Костова, 2012, с. 282).

Територията на България също е подложена на отрицателни природни и антропогенни (извършени от човека) въздействия, които могат да доведат до негативни последици, както за човека, така и за туризма. В ежедневието си човечеството е подложено на множество опасни природни явления, промишлени аварии, тероризъм, пожари или пътнотранспортни катастрофи. Антропогенните произшествия от радиоактивно, химическо, биологично и други видове замърсяване в резултат на човешката дейност са изключително опасни и застрашават живота, здравето и имуществото на населението. Повишаването на готовността за реагиране при бедствие и информираността на обществото са изключителни належащи. Изучаването на екстремалните ситуации в туризма подпомага професионалиста успешно да ги преодолява.

Туризмът е нестабилен и несигурен бизнес – отбелязва Ер. Коен (2005), особено, когато е често засегнат от мощни бедствия (екзогенни сили), над които той няма контрол. За природните бедствия не е отделяно много внимание от изследователите на туризма. Обемната научна литература за бедствията показва оскъдна загриженост за проблемите отнасящи се до зоните изложени на бедствено туристическо въздействие и по-специално към туристите. По този начин все още не е изграден мост, който да преодолее разликата между проучванията за бедствията и туризма. Една от първите задачи на подобно начинание е да се концептуализират основните въпроси, свързани с това в интерфейса между тези области на изследване и да бъдат локализирани в преобладаващите съвременни теоретични изследвания по бедствия (Cohen, 2005, p. 81).

ИЗЛОЖЕНИЕ

Понятието **бедствие** е базисно в съвременния речник, което се използва на научно и популярно равнище. Същността на бедствието, като понятие, се обосновава като *ситуация или поредица от ситуации*. Те могат да бъдат предизвикани от различни извънредни обстоятелства, като: *природни бедствия, промишлени аварии, пожари, инциденти, автотранспортни катастрофи, терористичен акт и пр.*, които засягат и застрашават живота и здравето на населението и неговото имущество (Дечев, 2022, с. 22–23).

По смисъла на Закона за защита при бедствия (чл. 2), **бедствието** е значително нарушаване на нормалното функциониране на обществото, предизвикано от природни явления и/или от човешка дейност и водещо до негативни последици за живота или здравето на населението, имуществото, икономиката и за околната среда, предотвратяването, овладяването и преодоляването на което надхвърля капацитета на системата за обслужване на обичайните дейности по защита на обществото (Закон за защита при бедствия (Изм. и доп. ДВ, бр. 60 от 07.07.2020 г.).

Видовете стихийни бедствия се класифицират като:

► **геологични бедствия** – земетресение, вулканично изригване, свлачище, падане на камъни; обилен и продължителен снеговалеж, опасност от лавина, поледици, тропически циклони – урагани/тайфуни/торнадо, гръмотевични бури, смерч и силни ветрове, градушки, изключителна суша;

► **водни бедствия** – силни валежи, предизвикващи наводнение, цунами (гигантски морски вълни);

► **огнени бедствия** – пожар в сгради, полски пожари, горски пожари в труднопроходими райони, гръмотевица/мълния;

► **ентомологични бедствия** – прелитане (нашествие) на огромни ята скакалци, размножаване на гъсеници, пеперуди, комари и пр.

► **инфекциозни заболявания с епидемичен характер (зарази)** – епидемии и пандемии (Дечев, 2022, с. 13–14).

Знанието за основните характеристики на природните бедствия и аварии са жизнено значими за справяне с възникналата екстремна ситуация на обществото и защита на населението. Културата на безопасност и защита при бедствия е насочена към превенция и информираност на обществото за потенциалните рискове, както избягването или намаляване на потенциалните загуби (човешки, природни и материални) и особено необходимата подготовка за оказване на бърза и навременна помощ на пострадалите. Подготовката на местните жители, туристическия

персонал и гостите на дестинацията (курорта) за реакция, действия и правилното поведение при бедствия и правилното боравене със средствата за защита може да се окаже решаващо за здравето и живота им като се предотвратят и овладеят някои отрицателни последици. В тази нелека дейност е изключително належащо взаимодействието и създаването на добра организация между правителствените органи, бизнеса, доброволните формирания и гражданите, за да формират умения за реагиране преди, по време и непосредствено след бедствието.

Понастоящем политиката за защита при бедствия в Република България – пишат Ст. Хаджитодоров, Н. Павлов, Г. Кръстев и Ат. Радев (2016), се осъществява при сравнително добре разработена на документално равнище стратегическа рамка. Утвърдената стратегическа рамка е функция на политическия процес и отразява вижданията на различни правителства от последните години за стратегическото управление на политиката за защита при бедствия (Хаджитодоров, Павлов, Кръстев, Радев, 2016).

Системата за защита на населението на България включва редица добри практики:

- Има добре установена основна част в Закона за защита при бедствия, която ясно определя ролите и отговорностите на различните компоненти на „Единната спасителна система“ (ЕСС). България може да надгражда на базата на тази силна правна традиция при преминаването от фокусирана върху реакцията система към цялостна система за управление на риска от бедствия.

- България участва активно на ниво ЕС в процеса на сътрудничество в областта на защитата на населението, включващ технически работни групи, учения и обучения. Също така, притежава редица двустранни споразумения със съседни страни.

- България отдава голямо значение на обучението и използва Центъра за професионална подготовка на ГДПБЗН в Монтана и за международни обучения.

- България е интегрирала тясно Българския червен кръст във фазите на готовност и реагиране на своята системата за управление при бедствия. Това сътрудничество би могло да служи като модел, за установяване на такова с други неправителствени организации (НПО) и бизнеса (Ос, Бертлин и др. 2015, с.14).

Негативните последици, които настъпват в резултат на природното бедствие или антропогенна катастрофа се отразяват отрицателно върху туристическите ресурси, екологичното равновесие за дадената област (ареал, край) и по-близки селища. Безспорно, възникналите аварии и екстремални условия засягат развитието на туризма в съответния туристически район, както и съседните и по-отдалечени такива. Отрицателните последици за туризма са огромни от унищоженията от природните и антропогенни бедствия туристически ресурси (невъзможността за посещаване на Венеция заради наводнение на града през м. ноември 2019 г. или пътуването през 2020 г. в дадена туристическа дестинация заради коронавируса COVID-19 или поради създадени други условия – военните действия в Украйна през 2022 г., въоръженият конфликт между Израел и Хамас в ивицата Газа 2023 г.). „Философията на това взаимодействие се заключава в понякога трудно забележимите процеси на намаляване или унищожаване на атрактивните качества на туристическите ресурси. Ако не се опазват и възпроизвеждат горските запаси, трудно ще се постигнат почистването на въздуха, правилният режим на оттока, задържането на трайна снежна покривка. По аналогичен начин перманентното въздействие на слънчевите лъчи или влагата върху стенописите и картините намалява тяхната художествена стойност и актуалност, а интересът на туристите се пренасочва към други подобни експонати“ (Марков, Апостолов, 2015, с. 364). Естествено актуалността на проблема за взаимодействието и съхраняването на околната среда (природна и обществена), опазването на културното наследство, туристическите ресурси и съхраняването на човешкия живот я прави значима и налага поддържането на баланс, който да бъде в полза на всички страни участващи в развитието на туризма.

Негативните природни влияния оказват особено въздействие върху развитието на туризма и туристическите ресурси в районите на бедствие. Независимо от бързите темпове на развитие туризмът среща редица ограничения при поява на неочаквани стихийни природни бедствия, които имат отрицателен ефект за туристическата дестинация, за местното население и за

самите туристи. Много от тези природни стихии нанасят големи щети и имат отрицателни въздействия върху местното туристическо развитие, спрямо ползваните и посещавани природни ресурси, опазването на биологичното разнообразие в туристическите дестинации, изградената пътна инфраструктура (пътища, гари и летища), туристическа база (хотели, ресторанти, магазини), туристически съоръжения (ски-писти, лифтове, спортни игрища и др.).

Като лимитиращ фактор за развитието на туризма – посочва Г. Георгиев (2010) се оказват специфичните проявления на екосредата: *земетресения, наводнения, лавини, вулканични изригвания, пожари и др.* Особено опасни се явяват някои неблагоприятни климатични явления, в това число шквалите и вихрови бури, падащите орографски ветрове, продължителните температурни инверсии. Особено катастрофални са последиците от тропичните циклони (Георгиев, Маджерова, 2010, с. 145).

Породените и възникнали бедствия, дължащи се на човешка намеса (горски пожари, дърводобив, ловуване на животни, добив на полезни изкопаеми), също така застрашат съществуването на местните туристически ресурси и реализирането на планираната туристическа дейност в района. „Намаляването на видовото разнообразие и изсичането на горите в планинските райони са проблеми, които имат пряка връзка с развитието на туризма и зимните спортове, тъй като от това се поражда вторични проблеми и се намалява рекреационната стойност на територията“ (Великов, Стоянова, Владева, 2007, с. 70). В резултат на човешката дейност и нерационалното отнасяне към природата се нарушава екологичният баланс, както в отделните страни, така и в света.

Природните туристически ресурси подложени на разрушения благодарение на природно бедствие или интензивност от експлоатация достигат степента до нарушаване на своята естествена детерминираща граница. В резултат ресурсите трудно се справят със своето самовъзстановяване, а това води към началото на настъпващите или вече реализирани негативни процеси, които имат своето отражение и за туризма.

При реализирането на туризма в планината трудностите и опасностите могат да бъдат свързани: с релефа на планината (стръмни склонове, остри ръбове, дълбоки долини и др.); с характера на терена (каменист, тревист, горист, заснежен, заледен, мокър, кален, ронлив и др.); с метеорологичните условия (температура и влажност на въздуха, вятър слънце, валежи, гръмотевици и др.); с естествените препятствия по маршрута (паднали дървета, придошли потоци и реки, морени и отделни камъни, скали и др.); с продължителността на туристическия преход, топлото на раницата, индивидуалните качества на туристите, взаимоотношенията между тях и т.н. Особена опасност за отделния турист и за цялата група крият слабата физическа и психическа подготовка, липсата на планинарски опит и проявите на самонадеяност (Маринов, Кайков, 1989, с. 18).

• *Релефът* като туристически ресурс се свързва предимно с геоморфоложката му характеристика, която притежава атрактивни свойства за привличане на туристи. Многообразните релефни форми като планини, високи върхове, вулкани, пещери, пропасти, водопади, брегова ивица/линия и пр. по земната повърхност притежават изключителна привлекателност (атрактивност) и качества за задоволяване на рекреационните, лечебни и познавателни потребности на туристите. Релефът (наличие на устойчив терен) създава условия за извършване на строителство и развитие на стопанска дейност в определено туристическо място. Туристическото търсене и насочването на туристопотока към дадена туристическа дестинация се обуславя от възможностите на туристическото предлагане съобразно наличната материално-техническа база.

Реалността от *активизирани свлачища* в крайморските територии затруднява изграждането на туристическа инфра- и суперструктура. Тези свлачища нанасят големи щети върху вече изградената материална база. *Срутищата* в планините са изключително опасни при трансфер (пешеходен или автомобилен) на туристи. Активизирането им при обилни валежи предизвиква разнообразни затруднения (напр. по транспортната инфраструктура), нанасят материални щети и застрашава сигурността на туристите.

Силната гръмотевична буря в планината е много опасна за туристите, което налага спешно евакуиране и търсенето на убежище под земята. *Лавините* крият друга сериозна опасност за ски-

орите в планините, както и за онези туристи, които практикуват алтернативни видове туризъм и зимен спорт. *Земетресенията* могат да разрушат красиви пещери в планинската среда, да предизвикат изригването на вулкани, както и да нанасят промяна на разчленеността на бреговата линия. *Горските и полските пожари* възникват често като следствие от човешка грешка при безотговорно боравене с огън на открито в местата за отдих (в планината) или падането на мълния и пр. Невъзможността за ликвидиране на огнището на пожара предполага възможността за много бързото му разпространяване като засяга големи площи.

• *Климатът* е един от водещите компоненти на природната среда, който оказва своето влияние върху развитието на туризма. Основните му параметри, чрез които влияе са температура на въздуха, атмосферно влияние, ветрове, валежи, слънцегреене, физико-химичен състав на въздуха. Климатичните особености имат своето влияние върху сезонността на туризма.

Според О. Ширяева (2011) под *екстремални климатични условия се разбират климат, пребиваването в който поради една или друга причина може да повлияе отрицателно не само по отношение на условията на труд и живот, но също така и да застрашава здравето, оцеляването на хората, особено на коренното население. Под екстремални природно-климатични въздействия се разбират влиянията крайните (екстремални) природни (естествени) условия: температура, вятър, електромагнитни колебания, атмосферно налягане, както и други въздействия, които излагат на тялото на ръба на пределната поносимост (Ширяева, 2011, с. 99).*

Неблагоприятните въздействия на *екстремалните метеорологични явления* са изключително голям брой в световен мащаб. *Промяната в климата* и общите закономерни изменения на земята водят до повишаване на средногодишните температури. В планинските местности се затруднява *задържането на естествената снежна покривка*, както и осигуряване на снеговалеж в планинските курорти. Това води до намаляване продължителността на зимния туристически сезон. Продължителността на *слънчевото греене* през лятото води до повишаване на градусите в термометъра, което оказва негативен ефект върху рекреационните възможности за туристите.

Екстремните природни бедствия като *урагани и смерчове* са изключително опасни за туристите, които са на открито. В някои застрашени райони и курорти се налага евакуирането на туристите. Те нанасят тежки щети на материалната туристическа база. *Гъстите мъгли* водят до отлагане на полети и нарушаване на въздушния трафик, както и до наличието на голям брой пътнотранспортни катастрофи.

• *Хидрологията* (водите) като туристически ресурс е определяща за уникалното развитие на туристическата дестинация. Атрактивността на водните басейни е актуална от древността и до днес за туристите и привлича голям дял от туристопотока. Основните хидроложки характеристики в туризма са насочени към: океаните, моретата реките, езерата, язовирите, термалните извори, гейзерите, водопадите, ледниците и пр. Водните слънчеви бани на открито, лечението с минерална вода, практикуването на водните спортове и пр. оказват стимулиращ рекреативен и оздравителен ефект за организма на човека. Не случайно най-голям дял в съвременния туризъм заемат посещаваните през лятото от туристите топли океани и морета.

Природните бедствия свързани с водите като *наводнение, цунами, прииждането на реки и язовири* като компонент на природната среда представляват сериозен риск за туристите в региона. От друга страна те нанасят големи щети на туристическата – инфра- и суперструктура, както и на жилищата на местното население. Това води до *замърсяване на водите и най-вече на питейната вода*, което води до здравословни проблеми. *Прекомерното засушаване или изобилните валежи с градушки* нанасят сериозни щети на земеделската продукция, което неминуемо води до повишаване на нейната цена. Това оказва неблагоприятно влияние на туристическия пазар.

• *Биогенните* туристически ресурси (растителен и животински свят) са един от необходимите елементи за съществуването на туристическата дестинация. Растителността освен своята неповторима декоративно-естетична функция има и рекреативен ефект. Животинският свят обуславя развитието на различните видове туризъм: природопознавателен, ловен, риболовен, орнитологически, кулинарен и др.

Изсичането на горите и *масовото изстребване на дивите животински видове* води до тяхното затруднено самовъзстановяване. Нарушеното екологично състояние обхваща целия свят. С цел опазване на растително-животинския свят и природната среда се създават структури от защитени територии (национален парк, резервати, защитени зони и пр.), където дърводобивът и ловът (риболовът) са забранени.

Нерационалното използване на природните ресурси на Земята и стихийния стремеж на човека от по-голямо производство, очертава особени големи екологични проблеми в световен мащаб. Престъпленията срещу природата породени от човека са толкова сериозни, колкото и криминалните престъпления. Това налага мониторинг на процесите в природата и особен поглед върху настъпващите природни бедствия, за да бъде максимално съхранена и опазена за следващите поколения.

Според С. Стефанова (2011), екологичните проблеми в областта на туризма са очевидни. Човечеството волно или неволно нанася щети върху природата.

1. Щети за масово поражение

Обикновено се нанасят от различни отровни химикали, които могат да предизвикат масови отравяния на живите организми. Такива вещества са: различни горива – бензин, керосин, дизелово гориво, спирачни течности, автомобилни масла и обезмаслителни, токсични лепила, акумулаторни течности, батерии и т.н.

2. Щети за частно поражение

Най-простият пример за това е стъклената бутилка, която на фона на веществата за масово поражение е едва ли не „екологично чиста“. От стъклена бутилка рибата в реката или езерото няма да загине, но от нея могат да се наранят хора и животни. Нараненият човек ще потърси медицинска помощ, но животното е обречено. Този вид щети могат да бъдат причинени и от метални, пластмасови, синтетични и пр. изделия.

3. Щети, причинени от „смърт в чиста форма“

Уловената риба или отстреляният заек са били живи до идването на туристите. Неспазването на законите, регулиращи лова и риболова води до изстребването на цели популации от живи организми, нарушавайки по този начин биологичното равновесие в природните зони.

4. Щети, причинени от безрасъдство

Последиците от тези щети са едни от най-тежките. Те водят до механично увреждане на природата, вследствие от неопитни и/или неправилни туристически действия – пожар, изкореняване на дървета и храсти, чупене на клони, изкопаване на дупки, утъпкване на тревисти и билкови растения и др. От тях най-често разпространени са пожарите, възникнали от захвърлена незагасена цигара или палене на огън на забранени за това места.

5. Щети, причинени от битови отпадъци

Сами по себе си битовите отпадъци, останали от туристите, не са толкова опасни, колкото промишлените, но въпреки това те крият значителни рискове, изразяващи се в:

- леко отравяне на околната среда, вследствие на гниене и ферментация на хранителни отпадъци;

- ландшафтни промени, вследствие на натрупаните отпадъци, образуващи рефракционна и гниеща среда;

- природни и културни промени, вследствие на изхвърлената смет в средата на местообитание – някои животни напускат ареалите си, други (паразитиращи) ги населяват, но това не балансира природните процеси, а по-скоро води до аномалии в тях (Стефанова, 2011, с. 72–73.).

Негативните антропогенни влияния оказват не малък отрицателен дял и нанасят най-големи вреди и щети върху развитието на туризма в градска и извънградска среда и местните антропогенни туристически ресурси. Неблагоприятните антропогенни (бедствени) явления (пожари, тероризъм, военни конфликти и пр.) като дело на човешката дейност ощетяват като цяло човечеството (разширяването на озоновите дупки в атмосферата) и в частност туризма. Те засягат обитаемата (урбанизирана) среда и жизненото пространство на човека, нарушават условията за

нормален живот, а за съвременните политически реалности имат различни измерения. Такива са: аварии в ядрената енергетика и повишено радиоактивно замърсяване; аварии в химическата промишленост и поразяващо действие на йонизиращите лъчения; изхвърлянето на газове в атмосферата; провежданите опити с лазерно оръжие; натрупвания на твърди и токсични отпадъци; тероризъм; пътнотранспортни катастрофи; унищожаване на различни екосистеми в резултат на въздействията върху природната среда и др. Всички те случайно възникнали или подготвяни и планирани бедствия крият сериозна екологична опасност за човечеството. Превенцията и мерките (подготовка и формиране на индивидуални познания, поведение и действие) за защита на населението при възникването на внезапни промишлени аварии и катастрофи са от изключителна значимост.

Нивото на стрес в средата – пише О. Ширяева (2011), се определя от антропогенните и природни показатели. Антропогенни показатели – шум, замърсяване, пренаселеност, пренасищане на импулси, криминална ситуация в района на пребиваване. Към природните показатели се включват физични и химични параметри на околната среда, като температура на въздуха, скорост на движение, абсолютна и относителна влажност, слънчева радиация; радиационни фактори, свързани с източници на йонизиращи лъчения и въздействието на електромагнитните полета; колебания на средата в звука, инфра- и ултразвуков диапазон, вибрации и др. (Ширяева, 2011, с. 98–99).

Антропогенните обекти – според авторите М. Бъчваров и Н. Апостолов (1982) по-бавно се поддават на вредни въздействия, отколкото например растителните и водните обекти. За разлика от природните ресурси антропогенните нямат самовъзстановителна способност. Същевременно нанесените щети като правило могат да се отстранят чрез инженерно-технически и реставрационни мероприятия. За да се избегнат вредните последствия от неправилно използване, прекомерна посещаемост, механично и химическо замърсяване и т.н., са необходими някои териториално-устройствени решения в местността, в която се намира единичният или групов обект от културно-историческото наследство (Бъчваров, Апостолов, 1982, с. 25).

Т. Личев и М. Стоянова (2019) отбелязват че големият брой посетители в градове и културни забележителности в Европа предизвиква различни проблеми за околната среда като улични задръствания, увреждане на сгради и културни паметници. Очаква се този вид туризъм да се развива все повече, тъй като популярността му непрекъснато нараства (Личев, Стоянова, 2019, с. 129.).

Негативните антропогенни условия и предизвиканите бедствия от човешка намеса върху антропогенните ресурси, които предимно са съсредоточени в градовете е особено изострен. Заплахата за замърсяване на околната среда от транспорта и индустриалните производствени технологии също оказват своето отрицателно влияние върху развитието на туризма в градските области. Съхраняването на културната градска среда и опазването на антропогенните туристически забележителности налага ограничаване на негативните човешки въздействия и предприемане на адекватни действия и мерки за отстраняване на възможните и преодоляване на възникналите вече проблеми.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Отрицателните влияния оказвани върху туризма като стопански отрасъл причинени поради природни бедствия или аварии и катастрофи (антропогенни) създават изключителни последващи трудности за туристическата дестинация и предизвикват отрицателни резултати за дълги години. Необходимо е разработването на мерки за превенция и справяне с кризата, информираност на населението за защита и управление на евентуалните рискове. Особена професионална отговорност поема туристическия персонал за защита на туристите при бедствие, понеже е пряко ангажиран с гостоприемството и тяхното туристическо обслужване. Затова инвестирането в обучението за защита на населението от бедствия и катастрофи на туристическите кадри е задължително. Те трябва да имат предварителна професионална подготовка за реакции при аварии и катастрофи и да познават начините за справяне със бедствената ситуация.

REFERENCES

- Bachvarov, M & Apostolov, N 1982, *Geography of Tourism*, Izdatelstvo Georgi Bakalov, Varna. (in Bulgarian)
- Cohen, Er 2005, *Tourism and disaster: The tsunami waves in Southern Thailand. Tourism in scientific research*, UITM in Rzeszów, Krakow.
- Dechev, Z 2022, *Culture of safety and disaster protection for tour guides in tourism*, Izdatelstvo University "Prof. Asen Zlatarov", Burgas. (in Bulgarian)
- Dechev, Z 2022, *Introduction to the culture of safety and disaster protection for tour guides in tourism*, Izdatelstvo University "Prof. Asen Zlatarov", Burgas. (in Bulgarian)
- Georgiev, G and Madgerova R 2010, *Introduction to Tourism*, SWU "Neofit Rilski", Blagoevgrad. (in Bulgarian)
- Hadzhitodorov, St, Pavlov, N, Krastev G & Radev, At 2016, 'Improving the disaster protection system of the Republic of Bulgaria', in *Proceedings of the Military Science Conference "Modern Approaches to Dynamic Management of Education and Training in Security and Defence"*, June 22-23, 2016, Sofia, Izdatelstvo MA G.S. Rakovski, Sofia, viewed 22 April 2021 <<https://cnsdr.bas.bg/?portfolio=card-board-boxes>>. (in Bulgarian)
- Kostova, Il 2012, 'Problems of the interaction of tourism with the environment', in *Scientific works of the University of Ruse*, vol. 51, p. 1.2., Izdatelstvo RU Angel Kanchev, Ruse. (in Bulgarian)
- Lichev, T and Stoyanova, M 2019, *Tourist resources*, AI Tsenov, Svishtov. (in Bulgarian)
- Marinov, B and Kaikov, D 1989, *Extreme Situations in Tourism Activity*, Izdatelstvo Meditsina i fizkultura, Sofia. (in Bulgarian)
- Markov, Iv and Apostolov, N 2015, *Tourist resources*, Izdatelstvo Astarta, Plovdiv. (in Bulgarian)
- Oss, N and Bertlin, P et al. 2015, *Peer reviewed. Bulgaria 2015*, Sofia. (in Bulgarian)
- Shiryaeva, O 2011, 'Extreme living environment: subjective and objective criteria', in *Personality in extreme conditions and crisis situations of life, Collection of scientific articles of the international scientific and practical conference, Vladivostok April 15-16, 2011*, Izdatelstvo VG MU, Vladivostok. (in Russian)
- Stefanova, C 2011, *Ecologically responsible tourism and factors for its development*, Izdatelstvo Ex-Press, Gabrovo. (in Bulgarian)
- Velikov, V, Stoyanova, M & Vladeva, R 2007, *Geography of Tourism*, Izdatelstvo Matcom, Sofia. (in Bulgarian)
- Vodenska, M 2010, *Fundamentals of Tourism*, Izdatelstvo Matcom, Sofia. (in Bulgarian)
- Disaster Protection Law (amendments and additions in the State Gazette, vol. 60 / 07.07.2020), viewed 22 April 2021 <<https://www.mvr.bg/gdpbzn>>; <<https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135540282>> (in Bulgarian)

За контакти:

Захарий Дечев, доцент, доктор

Служебен адрес:

Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ Бургас

Ел. поща: prkrai_bs@abv.bg
